

КУРЧЕНКО О.О., НАУБЕТОВА О.Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЗИТИВНА ВВІЧЛИВІСТЬ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ФЕНОМЕН MENTIRA PIADOSA

Статтю присвячено феномену *mentira piadosa* та його проявленню в іспанській мові у рамках позитивної ввічливості. Це явище детально аналізується як імплікатура максими якості мовленнєвого акту П.Грайса.

Ключові слова: позитивна ввічливість, позитивний образ, мовленнєвий акт, умисний смисл, особистість, щирість.

Статья посвящена феномену лжи во спасение и его проявлению в испанском языке в рамках позитивной вежливости. Данное явление детально анализируется как импликатура максим качества речевого акта П.Грайса.

Ключевые слова: позитивная вежливость, позитивный образ, речевой акт, умысленный смысл, личность, искренность.

The article is dedicated to the phenomenon of white lie and its occurrences in Spanish within a framework of positive politeness. This phenomenon is thoroughly analyzed as a quality maxims implicature of a speech act by P.Grice.

Key words: positive politeness, positive face, speech act, intended sense, personality, sincerity.

Мета цієї статті дослідити феномен *mentira piadosa* у контексті іспанської лінгвокультури в цілому, а також як аспект вербальної ввічливості

Предметом дослідження виступає власне іспанська вербальна ввічливість на прикладах окремо взятих мовних актів та дослідження в цих рамках національної специфіки вербальної ввічливості.

Об'єктом нашого дослідження є власне феномен *mentira piadosa* як стратегія позитивної ввічливості у іспанській мові, що спрямований на захист позитивного образу мовця або співрозмовника.

У якості теоретичного **матеріалу** для нашої статті послугували праці багатьох видатних іноземних дослідників у

галузі вербальної ввічливості, а також були досліджені окремі мовленнєві формули, які використовуються іспанцями у повсякденному спілкуванні, що становить корпус практичного **матеріалу** нашої статті.

Наукова новизна полягає у тому, що феномен *mentira piadosa* досі не був досконало досліджений як аспект вираження позитивної ввічливості в іспанській мові.

Категорія ввічливості є однією з головних не лише у структурі етикетно-мовного спілкування, але й у структурі комунікації людей взагалі. Ввічливість на комунікативному рівні проявляється у формах мовленнєвого етикету, основний корпус якого складають сталі мовленнєві формули. Такі мовленнєві формули стають обов'язковими для членів соціуму і відображають національно-культурну специфіку спілкування, пов'язану з усталеними у суспільстві правилами поведінки. Вищезазначені аспекти становлять **актуальність** дослідження *mentira piadosa* як однієї із усталених формул для вираження ввічливості.

Дослідники ввічливості схильні поділяти її на позитивну та негативну та пов'язують її з поняттям образу.

Позитивна ввічливість виявляється через повагу та прихильність до співрозмовника та його побажань, при чому мовець звертає особливу увагу на інтереси та смаки співрозмовника, перебільшує інтерес до свого слухача і дає зрозуміти, що той вартий захоплення. Позитивний образ ґрунтується на побажанні співрозмовнику усього того, що мовець побажав би сам собі, наприклад, здоров'я, свободи та поваги. Загальноновизнаним є той факт, що характерною рисою особистості є свідоме чи підсвідоме бажання, щоб її любили, сприймали, розуміли та захоплювалися інші люди і як наслідок, щоб цілі однієї людини (бажання, здобутки, цінності) задовольняли інших – саме у цьому і полягає основне завдання позитивної ввічливості. Водночас це поняття є тісно пов'язаним з позитивним образом, який дослідники П.Браун та С.Левінсон визначають як: “*Positive politeness is redress directed to the addressee's positive face. Redress consists in partially satisfying that desire by communicating that one's*

own wants (or some of them) are in some respects similar to the addressee's wants" [1:95].

Негативна ввічливість, згідно з П.Браун та С.Левінсоном, полягає у зменшенні потенційної загрози або нав'язуванні, яке можуть являти собою певні мовленнєві акти. Для цього мовець повинен зробити певне зусилля (*repair work* за Гоффманом); якщо воно спрямоване на негативний образ, на бажання не зазнавати втручання з боку інших у своїх діях, то таке зусилля становитиме негативну ввічливість або ввічливість невтручання [2:49]. Ці автори визначають її таким чином: "*Negative politeness is redressive action addressed to the addressee's negative face*" [1:97].

Такий тип ввічливості є доречним у тих ситуаціях, де немає фамільярності та рівності між співрозмовниками, а лише шанобливе або дистантне ставлення, яке часто розуміють як ввічливість. На думку дослідників П.Браун та С.Левінсона, такий тип ввічливості є домінантним у культурах країн Західної Європи. Основні її риси це: стриманість висловлень, формальність та дистанціювання.

У нашій статті йдеться про позитивну ввічливість та окреме її явище *mentira piadosa* в іспанській мові.

Суть *mentira piadosa* полягає у нещирому твердженні, яке вимовляють з доброзичливими намірами. Метою цього, як правило, є спроба зробити певну інформацію про особистість або особисті обставини максимально легкою для сприйняття, аби уникнути заподіяння співрозмовникові якомога меншої моральної шкоди. Як правило, *mentira piadosa* застосовується задля запобігання негативним наслідкам комунікативної ситуації або таких ліній поведінки, які можуть бути неприємними для співрозмовника.

Сприйняття надприродних явищ є одним з найяскравіших прикладів вираження *mentira piadosa*, що спрямована на дітей, метою якої є змусити дитину відчути радість. Так, наприклад, в іспанській культурі одним із таких явищ є існування *Reyes Magos*, які, за легендою, приносять дітям подарунки у ніч на Богоявлення.

Слід зауважити, що феномен *mentira piadosa* тісно пов'язаний з поняттям позитивного образу, який полягає у

побажанні мовця співрозмовникові усього того, що він побажав би собі сам. Наприклад, вираз *Que tengas/ tenga un buen día*, який зазвичай повторюється багато разів протягом дня, має на меті підсилити позитивний образ співрозмовника. У той же час смисл, пов'язаний з намірами мовця, смисл, який мовець має на увазі під час мовлення, П.Грайс називає “умисним смислом” [3:117]. Ситуації умисного смислу П.Грайса не випадково потрапляють до класу, іншими членами якого є обман та маніпуляція. Так, Джон Серль наводить яскравий приклад на противагу одного з формулювань Грайса: американець, захоплений у полон під час Другої Світової війни за лінією фронту в Італії, намагається змусити італійців, які його затримали, прийняти його за німецького офіцера – і саме з цією метою він вимовляє одне єдине відоме йому речення на німецькій мові: “*Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen?*” Грайс зазначає, що такі випадки із ситуаціями умисного смислу об'єднує елемент використання раціональності жертви [3:119]. Однак, на нашу думку, наведений випадок може слугувати свідченням того, що *mentira piadosa* може вживатися також з метою вигоди для мовця, оскільки американець вдається до обману заради власного порятунку. Успіх у подібних ситуаціях залежить від того, чи вдається змусити жертву розпочати ланцюжок міркувань, задля якого прямо чи опосередковано наводяться посилання.

Таким чином, *mentira piadosa* має конкретну інтенціональну мету в залежності від комунікативної ситуації. У теорії мовленнєвих актів щирість визнається одним із найважливіших аспектів комунікації. Дж. Серль вводить поняття умов, необхідних для успішності ілюктивного акту (*felicity conditions*). Серед таких умов названа щирість (*sincerity conditions*). Для того, аби проілюструвати цю умову, Серль наводить приклад мовленнєвих актів, які представляють собою щирі/ нещирі обіцянки, і стверджує, що у разі щирої обіцянки мовець має намір виконати те, що він обіцяє у мовленнєвому акті, і він має реальну можливість зробити це; більш того, він вірить у те, що може виконати обіцяне. Водночас за нещирого обіцяння мовець не має наміру його

виконати [4:60]. Джон Серль, крім того, виокремив вісім типів ілокутивних актів (прохання, ствердження, подяка, питання, порада, попередження, привітання, поздоровлення), визначивши умови щирості для кожного типу. На думку Серля, мовленнєвий акт можна вважати щирим, якщо він відображає психологічний стан мовця і відповідає умовам щирості, і, навпаки, він є нещирим, якщо не відображає реального психологічного стану мовця [4:65]. Для того, щоб мовленнєвий акт був щирим, мовець повинен вірити у те, що повідомляє. У випадку *mentira piadosa* щирість також можна вважати умовою успіху, оскільки мовець, що говорить неправду заради порятунку власного позитивного образу або позитивного образу свого співрозмовника, має сам повірити у те, що говорить, а отже, має бути максимально щирим, щоб переконати іншого у тому, що він говорить правду.

Проте, слід зауважити, що *mentira piadosa* суперечить теорії комунікації Пола Грайса, який визначає будь-яку розмову чи обмін репліками співробітництвом і передбачає, що учасники бесіди намагаються не вводити один одного в оману, не обманювати та не приховувати важливу інформацію. [3:121]. Явища, які протирічать вищезазначеним умовам, П.Грайс назвав імплікатурами.

Проблематика, пов'язана зі щирістю, залишається актуальною, оскільки велика кількість питань не має однозначної відповіді, наприклад, способи вираження, а також проблема розпізнавання щирості [5:57].

Mentira piadosa можна чітко простежити у зворотному зв'язку комунікації між викладачем та студентом (учителем та учнем). Провал зворотного зв'язку у такій комунікації полягає у тому, що позитивний зворотній зв'язок передує негативному, і за таких обставин ввічливість виявляють авансом. Таке завчасне виявлення ввічливості частково полегшує слухачу сприйняття певних висновків або припущень. Вираження ввічливості може бути як загальноприйнятим (наприклад, "*creo que deberías*") так і може проявлятися через різні форми, деякі з яких є рідко вживаними та нетрадиційними [6:428]. У наведеному нижче прикладі можемо чітко простежити відсутність щирості або

іншими словами *mentira piadosa*, яка слугує пом'якшуючим фактором критики ефективності роботи студента:

En lo que se refiere al apartado de destrezas académicas, creo que te defiendes perfectamente, quizás te falta un poquito esta idea que nos pide este programa de anticipar las posibles objeciones y hacerles frente [6:428]. У цьому прикладі науковий керівник вдається до перебільшеного коментаря (послугуючись пом'якшуючою фразою *yo creo* і цим самим водночас захищаючи свій соціальний образ) щодо ефективності роботи студента, що виражається словами, що він розбирається у темі бездоганно ("*te defiendes perfectamente*"). Наведений приклад слугує водночас свідченням виявлення позитивної ввічливості. Критичний коментар викладача, у якому присутні слова *quizás* і *poquito* із мінімізованим негативним значенням доводять, що авторитет належить не викладачеві, а навчальному закладу, тому стратегія, через яку виявляється позитивна ввічливість – використання займенника "*nos*" з метою, аби мовець і слухач стали одним цілим. "*Perfectamente*" у наведеному прикладі виконує роль *mentira piadosa*, адже далі викладач надає вичерпний коментар щодо способів, за допомогою яких студент може поліпшити свої академічні навички та вміння.

Іншим прикладом, де застосовуються пом'якшуючі слова з мінімізованим негативним значенням, може бути таке висловлення викладача:

Pasando a la calidad del lenguaje, te voy a comentar un par de cosas... [6:429]

У наведеному реченні завдяки словосполученню *un par de cosas* складається враження, що насправді є тільки пара моментів, які студенту варто виправити, а в дійсності викладач перераховує сім пунктів, які є важливими, та на які слід звертати увагу [6:429].

У наступному прикладі можемо побачити, що уже на початку відповіді викладача слідує *mentira piadosa*. Оскільки студент не висловив жодної з основних думок, про які мало йтися у його презентації, важко здогадатися, чи дійсно він володіє базовими знаннями:

Está claro que tienes un conocimiento de fondo. Pero te ha faltado mencionar ideas principales importantes, has mencionado muy poco de los temas...del arte latinoamericano actual, como... [6:430]

Із усього вищезазначеного можемо зробити висновок, що феномен *mentira piadosa* може бути націлений на порятунок образу мовця або на порятунок образу співрозмовника: як педагогічний прийом викладача по відношенню до студента або як медичний прийом, у випадках, коли пацієнт тяжко або навіть невиліковно хворий, лікар вдається до *mentira piadosa*, щоб моральний стан хворого не погіршився.

Серед найчастіших випадків вживання *mentira piadosa* є такі [7:82–85]:

1. Компліменти становлять два важливі аспекти. Перший аспект полягає у тому, що правила ввічливості є простими: слід надати великого значення особистості співрозмовника та звернути на нього увагу. У рамках цього правила комплімент виконує функцію *mentira piadosa*, при чому, коли мовець адресує комплімент співрозмовнику, він має на меті зміцнити зв'язок із ним та підтримати теплі товариські відносини. Другий аспект полягає у висловленні компліментів у жіночому середовищі. Неприпустимим є той факт, щоб жінки відкрито критикували одна одну, навпаки вони обирають такі стратегії, які сприяють встановленню нових зв'язків та підтримці або зміцненню уже існуючих відносин завдяки ввічливим мовленнєвим актам, серед яких виділяють компліменти. Їх як правило можна почути на весіллі, хрестинах та інших святах, де існує святковий дрес-код. Саме під час таких заходів жінки найчастіше обмінюються компліментами щодо вбрання, зачісок та надмірного макіяжу лише через те, що вони докладали зусилля, хоча така похвала не завжди відповідає дійсності.

2. *Estás más flaca* – інший комплімент, поширений серед жінок, який також виконує функцію *mentira piadosa*, оскільки це чудовий спосіб поновити відносини з жінкою, яку ви не бачили впродовж тривалого періоду часу. Майже усі жінки не хочуть гладшати, тому їм приємно чути подібні речі.

3. *Si me avisabas antes, iba.* Докір у певних комунікативних ситуаціях може виконувати функцію *mentira piadosa*. Часто виявляється зручнішим звинуватити свого співрозмовника у тому, що він завчасно не попередив про захід, ніж брати на себе обов'язок бути присутнім на заході, особливо якщо немає часу або є інші плани.

4. *Estamos analizando tu perfil.* Ця *mentira piadosa* вживається суто у сфері корпоративного спілкування. Яскравим прикладом може послугувати ситуація, коли претендент, який не отримав місце роботи, але який не може впоратися із станом пригніченості, телефонує менеджерам із підбору персоналу і чує у відповідь цю фразу. Почути її означає втратити останню надію щодо отримання бажаної роботи, однак, звучить вона обнадійливо.

5. *Puedes contar conmigo en las buenas y en las malas.* Як правило ця фраза є часто вживаною між «справжніми» друзями, які не кидають один одного ні у легкі часи, ані у скрутному становищі. Однак, коли у житті настає чорна смуга, у них раптово виникають невідкладні справи або просто є краща перспектива приємно провести час з другом, у якого немає проблем. Тому, у дружніх або товариських відносинах така фраза дуже часто розцінюється як *mentira piadosa*.

6. *Me quedé sin saldo en el móvil.* Таке виправдання є ідеальним, коли людина не хоче телефонувати, якщо обіцяла, або відповідати на повідомлення, тому перекласти усю провину на надзвичайно високі тарифи телефонних компаній виявляється набагато простішим рішенням. Вживання цієї *mentira piadosa* є найбільш поширеним серед молоді.

7. *Es interesante.* Цей прикметник дуже часто вживається, коли мовець говорить неправду. Така *mentira piadosa* вживається у випадках, коли хлопець або дівчина не є привабливими на перший погляд, і третя особа цікавиться про враження, яке склалося у мовця про нього/неї. Інша ситуація, коли застосовується ця *mentira piadosa* – коли людина куштує незвичну для себе або навіть несмачну страву, але не хоче образити кухаря,

тому вдається до такого нейтрального коментаря, аби не завдати жодної моральної шкоди тому, хто приготував цю страву.

8. *¡Muchas gracias! Me encantó.* Ця фраза є найбільш вживаною у період новорічних та різдвяних свят, а також у день народження; вона адресована особам, які не знають смаків того, кому роблять подарунок, але бажають зробити гарний жест, тому вирішують подарувати що-небудь на свій розсуд. Як наслідок, люди, які дарують, помиляються у виборі розмірів одягу та кольорах, жанрів літератури та ін. Подяка зі сторони людини, якій подарунок не підійшов або не сподобався, буде виконувати роль *mentira piadosa*, оскільки вона не буде щирою, але і не завдасть моральної шкоди людині, яка зробила цей подарунок і хотіла виявити таким чином ввічливість.

9. *Ya salió para allá.* Ця фраза є типовою для служб доставок, у яких кур'єри зазвичай запізнюються. Оператори дуже часто вдають, ніби перевіряють, чи забрав кур'єр замовлення та виїхав доставити його по зазначеній адресі, але насправді у цей час вони можуть займатися сторонніми справами, які не мають жодного відношення до замовлення клієнта. Така фраза виконує роль *mentira piadosa* для операторів, оскільки говорячи неправду вони захищають свій позитивний образ і водночас, навіть не бажаючи того, позитивний образ кур'єра, який запізнюється.

10. *Ya estoy cerca* – інший варіант вищезазначеної *mentira piadosa*, який вживається у спілкуванні друзів. Гарним прикладом може послугувати ситуація, коли людина запізнюється на зустріч із друзями, говорить саме цю фразу або ж аналогічні: *“estoy a pocas cuerdas”*, *“llego en cinco minutos”*. Як правило, така *mentira piadosa* вживається, коли людина щойно вийшла з дому і таким чином намагається зберегти свій позитивний образ перед співрозмовником.

11. *No eres tú, soy yo.* Ця фраза є класичним вираженням *mentira piadosa* і вживається у ситуаціях, коли особа вирішує розірвати стосунки. Зазвичай цю фразу супроводжують доповнення типу *“aún no estoy listo para una relación”* або *“si nos hubiéramos cruzado en otro momento de nuestras vidas, ¿quién te dice?”*, які

також у цьому контексті виконують роль *mentira piadosa*, оскільки мовець надає значної моральної шкоди своєму співрозмовнику, то він намагається хоча б мінімізувати пригнічення, завдане розставанням.

Таким чином, можна зробити висновок, що в усіх вищенаведених прикладах *mentira piadosa* застосовується або для захисту позитивного образу мовця або співрозмовника. Хоча феномен *mentira piadosa* є суперечливим, оскільки заперечує умову щирості Дж.Серля, проте загальновідомим є той факт, що у певних ситуаціях правда може образити людину і завдати значної моральної шкоди, виходячи із цього логічним рішенням буде сказати неправду, аби не образити свого співрозмовника. Оскільки феномен *mentira piadosa* є мало дослідженим у галузі лінгвопрагматики, його вивчення та аналіз залишаються актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Brown P., Levinson S.* Politeness : Some Universals in Language Usage / Penelope Brown, Stephen Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – P. 95-97. 2. *Goffman E.* Relations in public : microstudies of the public order / Erving Goffman. – N.Y. : Basic Books, 1971. – 49 p. 3. *Grice H. P.* Logic and conversation. Syntax and Semantics / Herbert Paul Grice. – N.Y. : Academic Press, 1975. – P. 117-121. 4. *Searle J.* Indirect speech acts. In The Philosophy of Language / John Searle. – Cambridge : Cambridge University Press. 1996. – P. 60-65. 5. *Mann W. C., Kreutel J.* Speech act and recognition of insincerity / Wilhelm Carl Mann, Jacob Kreutel. – N.Y. : Academic Press, 2008. – 57 p. 6. *Stewart M.* El feedback pedagógico y la cortesía: sinceridad y discurso / Miranda Stewart // Actos del II Coloquio Internacional del Programa EDICE.-Universidad de Costa Rica, 2005. – P. 428-430.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *C. Abud.* Las Mentiras Píadasas Que Todos Dicen / Celina Abud. – Barcelona : Grupo Zeta, 2012. – P. 82-85.